

Gemeenteraad & zeggenschap

Democratic Challenge - Discussiepaper

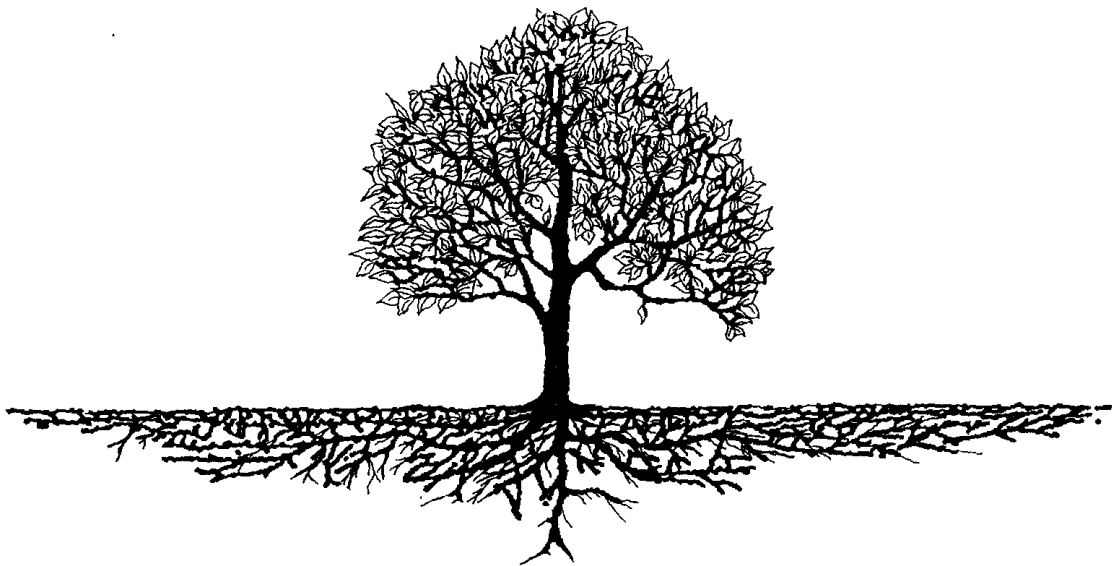
reacties en suggesties zijn welkom via info@democraticchallenge.nl

Opties voor een radicale omkering van de lokale democratie

Pepijn van Houwelingen, Bowy van Leuven, Vincent van Stipdonk, Jeroen van Urk en Jornt van Zuylen

Radicale vernieuwingsopties lokale democratie

Al zo'n 25 jaar wordt geschreven en gesproken over noodzakelijke vernieuwing van lokale democratie, maar is die – niettegenstaande allerhande initiatieven – nauwelijks geworteld. Niet voor niets stamt het woord radicaal af van radix: wortel. Daarom, in de beste zin van het woord, is het tijd voor een radicale aanpak. Daarvoor worden hierna opties gepresenteerd met voorbeelden van vernieuwingspakketten. Je kunt er als gemeente één van kiezen, je kunt zelf een pakket samenstellen. Vermits gesprek over een aanpak op maat voor een samenhangende omkering zorgt: van lokaal bestuur naar lokaal burgerbestuur.

Van een gezonde boom is het wortelstelsel minstens zo groot als de kruin. Daarom is voor radicale omkering van lokale democratie meer nodig dan wat snoeiwerk met nieuwe uitlopers. Om de boom van de democratie niet te laten omvallen, is een stevige nieuwe worteling nodig. Maar onze lokale democratie is onvoldoende geworteld in de lokale gemeenschap. Die boodschap is te ontleen aan recente studies, aangehaald op de volgende pagina.

In de basis gaat het hierom: democratie teruggeven aan het volk, aan de behoefte en vaardigheden van mensen hun gemeenschap te organiseren en dat als gemeente te ondersteunen en aan te vullen. Overheidsparticipatie in plaats van burgerparticipatie, gemeentebestuur als gemeenschapsbestuur.

Vindt inspiratie bij de 'Donktank'

In het rapport "Meervoudige democratie" schrijft de 'Commissie toekomstgericht lokaal bestuur' (de commissie-Van de Donk, ook wel 'Donktank') onder meer, dat voor het heroveren van stabiliteit in de samenleving een fundamentele en radicale versterking van het vermogen tot verbinding en consensusvorming nodig is. De dualisering van het lokaal bestuur heeft de naar-binnen-gerichtheid van het politieke proces niet tot stilstand gebracht, terwijl onze tijd meer dan ooit vraagt om nieuwe verbindingen tussen politieke en steeds meer verschillende vormen van maatschappelijke democratie. De commissie pleit voor verscheidenheid binnen en tussen gemeenten, in taken, interbestuurlijke samenwerking en in democratische vormen: zolang het openbaar bestuur zelf blijft doorgaan in zijn uniforme inrichting en werkwijzen en niet meegaat in een beweging van variatie en verschil nemen de tegenstellingen tussen bestuur en maatschappij eerder toe dan af. Daarom vindt de commissie een radicale omslag nodig: een ander speelveld vraagt andere rollen en werkwijzen, vraagt om aanpassing aan de wereld om ons heen. Meervoudige democratie vraagt op organiek gebied om verscheidenheid en flexibiliteit. Waarom, vraagt de commissie, niet meer flexibiliteit in de zittingsduur van de gemeenteraad, een en ander naar eigen inzicht van de betrokkenen in de gemeente te regelen? Waarom niet aan eigen inzicht overgelaten hoe groot de gemeenteraad precies is, of hoe raadsleden precies worden gekozen? Waarom geen grotere variëteit in de wijze waarop het dagelijks bestuur van een gemeente wordt vormgegeven? Waarom niet meer ruimte voor de verdeling van bevoegdheden tussen raad, commissies, college en burgemeester? De commissie beveelt aan om zonder enig uitstel de noodzakelijke verscheidenheid uit te werken tot een operationeel handelingsperspectief, waarbij een vertaling van concrete pilots naar wijziging van organieke regels plaatsvindt. Want de wetgever zal zich er goed bewust van moeten zijn dat dit een inbreuk betekent op tot nu toe min of meer als vaststaand aangenomen uitgangspunten.

En vindt inspiratie bij de Denktank

In het rapport 'Maatwerkdemocratie' adviseert de 'VNG-Denktank' onder meer duidelijke afspraken te maken over taken en rollen tussen gemeenteraad, college van B&W en inwoners. De gemeenteraad moet aan de voorkant van een proces duidelijk zijn over verwachting van en omgang met burgerparticipatie en burgerinitiatieven. Vanuit het besef dat de manier waarop de gemeenteraad functioneert niet meer vanzelfsprekend is: de gemeenteraad moet inspringen op de vele kansen die actievare, assertievare, beter geïnformeerde en bereikbare burgers en organisaties bieden. Een omslag van de traditionele, hiërarchisch ingestelde samenleving naar een meer dynamische netwerksamenleving. Een samenleving waarin alles anders is: de middelen, de mensen, de omgeving en de wijze waarop wij ons organiseren. Ook ons bestuur, onze democratie, en zeker die op lokaal niveau. De Denktank benadrukt het belang van een duidelijke verbinding tussen ontwikkelingen van toenemende bewonersinvloed en ontwikkelmogelijkheden voor de gemeenteraad – en pleit voor een compactere, kleinere gemeenteraad. Dat laat bij het werk van de gemeenteraad ruimte voor de kracht van de samenleving en het zal politieke partijen er toe brengen de best mogelijke kandidaten te rekruteren en kandideren voor het raadslidmaatschap.

Van denken naar doen

Elke vernieuwing begint met een eerste stap, ook radicale vernieuwing. Sommigen springen graag met de ogen dicht in het diepe, anderen maken liever eerst een goede analyse en een stappenplan. De aanpak, stappen en route zal verschillen van vernieuwende gemeente tot vernieuwende gemeente. Dat is prima, als de oranje draad maar is dat er wordt geleerd, het verder gaat dan losse incidenten, en dat er open en flexibel wordt doorgewerkt, met aandacht voor het brede scala aan aspecten en actoren dat voor een radicale vitalisering van democratie nodig is. Wij schetsen de mogelijkheden en helpen u graag ze waar te maken.

- Begin bij de gemeenteraad, om de eigen rol en positie te beschouwen en veranderen. Vanuit de bereidheid om met college en ambtenaren anders en opener te gaan opereren, en regels en werkwijzen waar nodig aan te passen, of (tijdelijk) buiten werking te (laten) verklaren. sturend op democratische waarden zoals inclusie, openheid & transparantie, macht & tegenmacht, in een samenhangende én flexibele aanpak van instrumenten en rollen.
- Of begin bij de burgers, om vanuit de gemeenschap uit te lijnen wat voor soort gemeentebestuur daar het beste bij past. Zodat inwoners meebepalen over welke publieke zaken zij meepraten en op welke manier zij dat doen, én hoe er daadwerkelijk zeggenschap wordt gedeeld tussen gemeentebestuur en gemeenschap: veel gemeenten laten meepraten, wees één van de eersten die hen ook echt laat beslissen!
- Of begin bij een objectieve analyse: doe een nulmeting (of zelf-scan) lokale democratie en formuleer daaruit een haalbaar vergezicht voor hoe de democratie er over een jaar uit ziet in jouw gemeente.
- Of *begin* gewoon: kies een van de drie radicale vernieuwingspakketten voor Burgerbestuur, Netwerkbestuur of Basisbestuur die wij hierna presenteren, of stel uit de elementen daarvan een eigen pakket samen.

En wat als oude regels en wetten vernieuwing in de weg te staan? Dat hoeft geen probleem te zijn. Wij denken mee en benutten onze netwerken om het toch te doen, te regelen, te gedogen, of via experimenteerwet- en regelgeving formeel toe te staan.

**Is uw gemeente toe aan democratic change?
U bereikt ons via de Democratic Challenge.**

Pepijn van Houwelingen
Bowy van Leuven
Vincent van Stipdonk
Jeroen van Urk
Jornt van Zuylen

Drie opties voor radicale vernieuwingspakketten: Burgerbestuur, Netwerkbestuur, Basisbestuur

In de basis gaat het hierom: de democratisering in de jaren 70 was gericht op het binnentreden en aanpassen van het democratisch systeem - de mars door de instituties. Vanaf de jaren 90 zorgde dat voor continue aandacht voor bestuurlijke vernieuwing. Veel is uitgetoet, veel is geanalyseerd, weinig is veralgemeen, weinig is verankerd. Nu is het tijd voor structurele verandering van representatieve democratie in dialoogdemocratie. Veranderen in plaats van aanpassen: in de nieuwe democratie is de rol van instituties als zodanig aan de orde. Niet langer volstaan incidentele, op zich zelf staande en voorbijgaande pogingen om het vertrouwen van het volk te (her)winnen. Voor draagvlak en draagkracht bij burgers is het tijd voor samenhangende vernieuwing van het gemeentebestuur in de gemeenschap. Deze drie pakketten dragen daaraan bij. Je kunt er als gemeente één kiezen, je kunt je eigen pakket samenstellen. Voor radicale omkering van lokaal bestuur naar lokaal burgerbestuur.

Algemeen: het aangrijpingspunt is primair de gemeenteraad, als nu angel en straks vliegwiel voor vernieuwing. De vernieuwingspakketten zijn in beginsel te financieren binnen het huidige budget van gemeenten voor de bestuursorganisatie (herverdeling: minder of goedkopere gemeenteraadsleden = vrij te spelen budget). De rollen van burgemeester en wethouders en die van sleutelambtenaren voor de vernieuwing (programma-managers, gebiedsambtenaren, gemeentesecretarissen, concerncontrollers, raadsgriffiers) passen zich aan. Met een samengesteld pakket is een gemeente richting raadsverkiezingen van 2018 in staat de democratie lokaal anders in te vullen.

NB. Op de laatste pagina van deze notitie een overzicht van de pakketten in een tabel.

Pakket Burgerbestuur met begrotingsplenum, burgeradviescommissies en burgerjury's

In dit pakket staat het inzicht van burgers centraal. Raadsleden regelen en zien er op toe dat burgers breder en vaker aandragen en bepalen wat er voor de gemeenschap toe doet. Het pakket Burgerbestuur vergroot het draagvlak voor een krachtiger gemeentebestuur. Elementen zijn:

- Toezichtrol van de gemeenteraad. Kleine gemeenteraad van zeven tot elf leden, ieder één coherent district vertegenwoordigend. Iedere kiesgerechtigde ingezetene van een district kan zich kandidaat stellen. De gemeenteraad bepaalt en toetst besluitvormingsprocessen met burgers en controleert uitvoering besluiten door B&W. De gemeenteraad besluit dus vrijwel niet zelf, maar kan B&W corrigeren.
- B&W zijn in dit vernieuwingspakket het autonoom handelende bestuursorgaan met een sturende rol. Direct draagvlak daarvoor doet er toe en daarom brengen kiezers bij de verkiezingen behalve op een gemeenteraadskandidaat voor het district ook een stem uit op een B&W-kandidaat voor de gemeente. Hiervoor kunnen alle kiesgerechtigden in Nederland zich kandidaat stellen (dus ook van buiten de gemeente – bijvoorbeeld vroegere inwoners die zich aanbieden). De zittende burgemeester staat per definitie op de lijst van B&W-kandidaten. De B&W-kandidaat met de meeste stemmen wordt burgemeester, de kandidaten met daarna de meeste stemmen wethouders.

- In lijn van de gemeentesecretaris ondersteunen programmanagers (strategisch) en gebiedsambtenaren (tactisch en operationeel) de inbreng van burgers voor het gemeentebestuur.
De concerncontroller rapporteert naar eigen inzicht rechtstreeks aan de gemeenteraad, B&W en/of gemeentesecretaris. Dit geldt zowel voor financiële, juridische als beleidscontrol. Op die manier draagt de concerncontroller bij aan transparantie en kwaliteit – zij weet zich meer in dienst van de samenleving, dan van de gemeente.
De raadsgriffier organiseert de invloed burgers in dit vernieuwingspakket (zie hierna: B1000, burgeradviescommissies, burgerjury's): door dit bij de raadsgriffier te beleggen is duidelijk dat invloed van het volk de verantwoordelijkheid van de volksvertegenwoordiging is. Richting gemeenteraad bewaakt en agendeert de raadsgriffier de besluitvorming van B&W.
- Kandidaten voor de gemeenteraad en B&W kunnen gesteld worden door politieke partijen, maar niet noodzakelijk. Het kan bijvoorbeeld ook door dorps/wijkverenigingen of gewoon op persoonlijke titel. De verkiezing van één toezichthouder per district legt meer nadruk op de kwaliteit van de persoon dan op diens politieke achtergrond. Dit geldt in dit vernieuwingspakket niet voor B&W-kandidaten: hun blikveld is de hele gemeente, en inhoudelijk. Bovendien kunnen ook personen van buiten de gemeente aangemoedigd worden zich te kandideren. Hier is een rol voor politieke partijen weggelegd voor voorselectie van gedreven, communicatieve bestuurders.
- De gemeentebegroting wordt jaarlijks voorgesteld door het college en vastgesteld door een B1000: een via loting en doorselectie optimale sociaal-demografisch samengesteld begrotingsplenum van echt 1000 inwoners, die in een aantal zaterdagse ronden (tegen vergoeding) de begroting beoordelen, eventueel wijzigen en vaststellen.
- De gemeenteraad stelt permanente burgeradviescommissies in ten behoeve van voor de gemeente belangrijke taakvelden; burgers kunnen daarvoor solliciteren en worden door de gemeenteraad benoemd op basis van een mix van deskundigheid en diversiteit. Denk al snel aan 15 commissie per gemeente met 15 leden per commissie. Bij uitstek de manier om inzicht uit de samenleving te betrekken op het gemeentebestuur. De burgeradviescommissies krijgen een geregelde positie in de bestuurspraktijk van B&W, maar kunnen ook ongevraagd adviseren, ook aan de gemeenteraad.
- Burgers en gemeenteraad zelf (via te stellen initiatief- en uitvoeringsregels) kunnen beslissende Burgerjury's van ca. 100 personen uitschrijven voor enkelvoudige vraagstukken die niet in de begrotingscontext zijn te bepalen en die te elementair zijn om te laten besluiten in het verband van college en gemeenteraad. Samenstelling van een Burgerjury geschiedt via loting en doorselectie.
- Eén en ander in gemeentelijke verordening te regelen, eventueel met dispensatie t.a.v. de gemeentewet. De verordening wordt met de gemeente opgesteld. De experimenteerruimte wordt met de rijksoverheid afgestemd, mogelijk via een experimenteerartikel in de gemeentewet.
- Regioverbinding: B&W vertegenwoordigen de gemeente in gemeenschappelijke regelingen. Daarbij dient de reflectie van de burgeradviescommissies nadrukkelijk te worden betrokken, de raad ziet daarop toe. Voor regionale vraagstukken als het voorzieningenniveau kunnen ook op regionaal niveau burgerjury's worden ingezet.

Pakket Netwerkbestuur met gemeenteconventies, netwerkbegroting en netwerkcontrol

In dit pakket staat wederzijdse inbreng en instemming van het middenveld centraal. Raadsleden leiden actief de wisselwerking tussen betekenisgevers voor beleids- en besluitvorming. Het pakket Netwerkbestuur vergroot de doordachtheid voor een effectiever gemeentebestuur. Elementen zijn:

- Procesrol van de gemeenteraad. Gemeenteraad in huidige omvang via bestaande verkiezingsprocedure, maar zonder vaste commissies of vaste politieke markten. Daarvoor in de plaats een tiental keer per jaar een tweedaagse gemeenteconventie (op aansluitende vrijdag en zaterdag, zodat zaterdags ook vrijwilligers er kunnen zijn). De raadsleden trekken de beleids- en besluitvormingsgang op de gemeenteconventies (zie hierna) en voor de netwerkbegroting (eveneens hierna geduid). Raadsleden zijn er in de allereerste plaats op gericht dat hun onderwerpen worden geagendeerd en hun achterbannen daarop worden betrokken – om vraagstukken op te lossen in samenspraak en samenwerking, met zo weinig mogelijk politieke sturing.
- B&W hebben in dit vernieuwingspakket richting raad een faciliterende rol. Een rechtstreeks vertrouwensvotum van de gemeenteraad voor B&W past daarbij; de huidige benoemingsprocedures voorzien daarin. B&W coördineren de afstemming en samenwerking met netwerkpartners. In deze contacten worden B&W in de lijn van de gemeentesecretaris primair ondersteund door programmamanagers en gebiedsambtenaren. De raadsgriffier organiseert de gemeenteconventies en begeleidt de raadsleden in hun verbindende, aanmoedigende rol voor netwerkbestuur. De concerncontroller coördineert de netwerkcontrol (zie hierna).
- Politieke partijen zullen de selectie voor hun kandidaten in dit vernieuwingspakket richten op procesvaardige raadsleden en wethouders. Die kunnen immers niet louter op de inhoud en de voortgang van besluitvorming gefocust zijn – eerder openheid en veiligheid is richting netwerkpartners elementair. Het kunnen leiden van een dialoog is belangrijker dan het kunnen voeren van een debat.
- Op de tweedaagse gemeenteconventies worden alle zaken die de gemeenteraad moet of wil beschouwen aan de orde gesteld en worden altijd alle betekenisgevers bij de beraadslaging over die onderwerpen uitgenodigd: burgers, bedrijven, beroepskrachten. Gemeenteraadsleden trekken het gesprek aan op basis van vraagpunten in plaats van met standpunten. Het door de 'Gemeenteraad van de Toekomst' ontworpen 'RaadsRuitModel' is hiervoor specifiek geschikt (bundeling van meerdere deliberatieve methoden waarbij gezag van gemeenteraad en burgemeester in tact blijft en waarbij altijd wordt afgesloten met een raadsbesluit); in combinatie met lichtere werkvormen.
- Jaarlijks is er de specifieke begrotingsconventie (doorlooptijd mogelijk meer dan 2 dagen) om de gemeentelijke netwerkbegroting vast te stellen. De netwerkbegroting is meer dan de begroting van de gemeente: er staat ook in welke andere organisaties een financiële en/of inhoudelijke bijdrage leveren aan de gemeentelijke doelen en taken – en omgekeerd is dus duidelijk welke gemeentedoelen en taken aansluiten op die van andere organisaties (verenigingen, instellingen, platforms). Op de conventie wordt het begrotingsvoorstel van het college doorgeëxerceerd met betekenisgevers afkomstig van alle netwerkpartners.
- Ten behoeve van de netwerkbegroting wordt een systeem van netwerkcontrol opgezet: de controllers resp. penningmeesters van alle organisaties die in de begroting

voorkomen voeren op elkaar afgestemde control uit (zowel financial control als juridische en beleidscontrol).

- In relatie tot de netwerkbegroting wordt een wederzijds instemmingsrecht overeengekomen tussen alle netwerkpartners die in de begroting voorkomen: noch de gemeente(raad), noch de andere organisaties kunnen tussentijds eigenstandig afwijkingen t.o.v. de begroting vaststellen, wat pro-actief dient te worden voorzien van een vorm van medewerking aan/instemming op elkaars planvorming.
- Eén en ander in gemeentelijk convenant te regelen, eventueel met dispensatie t.a.v. de gemeentewet. Het convenant wordt via de gemeente opgesteld. De experimenteerruimte wordt met de rijksoverheid afgestemd, mogelijk via een experimenteerartikel in de gemeentewet.
- Regioverbinding is bij netwerkbestuur ingebakken. Gemeenschappelijke regelingen en andere gemeenten zijn immers ook netwerkpartners.

Pakket Basisbestuur met startconferentie, gebiedsbegrotingen en correctiemechanismen

In dit pakket staat de inzet van burgers centraal. Raadsleden organiseren dat het particuliere belang van burgers zich verenigt met het algemene belang van de gemeenschap. Het pakket Basisbestuur vergroot de draagkracht bij zelfsturing.

Elementen zijn:

- Organiserende rol van gemeenteraad. Een beduidend grotere gemeenteraad dan nu: met 1 gemeenteraadslid per 500 inwoners (dus 120 raadsleden bij 60.000 inwoners; 4 x zoveel als nu). Veel meer een vrijwilligersraad dus, die fijn vertakt in de gemeenschap staat en daar dus veel oog en oor voor heeft. Bij deze vertakking past een gebiedsgericht kandidaatstelling voor de gemeenteraad: er zal alleen sprake zijn van dorps/wijklijsten, dus districtsgewijs. Pas na de verkiezingen kunnen verwante lijsten fracties vormen.
- B&W zijn in dit vernieuwingspakket het autonoom handelende bestuursorgaan, maar gegeven de zo nadrukkelijk met de gemeenschap verweven gemeenteraad zullen wethouders meer wetverstouwers zijn: in voortdurende verbinding met en via de raadsleden de gemeentelijke taken volvoeren. Op de startconferentie (zie hierna) wordt bepaald hoe de verkiezing van en verantwoording door B&W zal verlopen. Ook de rol van sleutelambtenaren wordt op de startconferentie uitgelijnd – en daarmee in feite die van de bij de gemeenschap passende gemeentelijke organisatie. De burgemeester, gemeentesecretaris en raadsgriffier worden belast met het invoeren van deze (re)organisatie: de bestuurlijke driehoek wordt hiertoe geformaliseerd als bestuursorgaan.
- Politieke partijen zullen (zie hiervoor) hun kandidaten op districtlijsten kandideren. Dat kunnen zij traditioneel doen: in elk district een eigen partijlijst. Maar de vraag is hoeveel kiezers zo'n partijpolitieke strijd op dorps/wijkniveau aanspreekt. Niet onvoorstelbaar is dat ongebonden dorps/wijklijsten domineren en er zo in feite sprake is van een politiek van personen in plaats van partijen. Dat past bij de organiserende functie van de raad: vertrouwen hebben in jouw raadslid. Omdat er zoveel raadsleden bij betrokken zijn is door zelfcorrigerend vermogen in de raad het risico op cliëntelisme beheersbaar.
- Een gemeenteraad van deze omvang moet zijn besluitvormingsgang doordacht organiseren, meer als volksverbinders dan als volksvertegenwoordigers. Dit moet passen bij de cultuur van de gemeenschap, er is geen blauwdruk voor te leveren. Bij het pakket

basisbestuur hoort een startconferentie van de gemeenteraad om met het maatschappelijk middenveld uit te lijnen: welke stijl gemeentebestuur past er bij onze gemeenschap, hoe kiezen/ benoemen we dat precies en hoe zal de werkwijze ervan zijn.

- Wel standaard past bij basisbestuur dat minimaal tien procent van de gemeentebegroting wordt toegerekend aan en vrijgehouden voor gebiedsdelen (wijken, dorpen). In een wijk/dorpsbegrotingsproces wordt dat vrijgehouden deel ingevuld door de bewoners van dat gebiedsdeel. De manier waarop wordt op de startconferentie bepaald. Gemeenteraadsleden (bege)leiden zelf dit wijk/dorpsbegrotingsproces en kunnen zo het gemeentelijk perspectief vanuit het algemeen belang laten meewegen.
- Omdat deze vorm van basisbestuur diffuus kan zijn (niet iedereen heeft altijd overal zicht op) dienen waarborgen/correctiemechanismen aanwezig te zijn in de vorm van een bijvoorbeeld referenda, een burgervisitatie recht en een tweede-menings-oordeel. Welke precies en hoe te regelen: wederom punt voor de startconferentie.
- Eén en ander te regelen in raadsbesluiten, eventueel met dispensatie t.a.v. de gemeentewet. De raadsbesluiten worden met de gemeente opgesteld. De experimenteer ruimte wordt met de rijksoverheid afgestemd, mogelijk via een experimenteerartikel in de gemeentewet.
- Regioverbinding: ook dit zal zich op de startconferentie uitlijnen. In lijn met de minimale tien procent begrotingsruimte voor wijken/dorpen ligt het in de rede dat de gemeente in gemeenschappelijke regelingen een vergelijkbaar percentage vrije ruimte claimt voor lokale invulling van regionale taken. Met name in de zorgcontracten: dat versterkt het financieel fundament voor zelforganisatie in dorpen en wijken.

Volgende pagina: tabel met pakketoverzicht.

Vernieuwingspakketten	Burgerbestuur	Netwerkbestuur	Basisbestuur
<i>Instrumentarium</i>	Begrotingsplenum (B1000). Burgeradviescommissies. Burgerjury's.	Interactieve tweedaagse gemeentekonventies. Netwerkbegroting. Netwerkcontrol.	Startconferentie. Wijk/dorpsbegrotingen. Correctiemechanismen (bijv. referendum, burgervisitatie, tweede mening).
<i>Gemeenteraad</i>	Toezihtrol. Zeven tot elf districten met elk één raadslid.	Procesrol. Huidige omvang en verkiezingswijze.	Organiserende rol. Eén raadslid per 500 inwoners. Verkiezing via dorps/wijklijsten.
<i>B&W</i>	Rechtstreeks kiezersmandaat. Sturende rol.	Huidige benoemingswijze. Faciliterende en coördinerende rol.	Bestuurlijke en gemeentelijke werkwijze en organisatie te bepalen op startconferentie met middenveld. Bestuurlijke driehoek verantwoordelijk voor implementatie.
<i>Secretaris/programma-management/gebieds-ambtenaren</i>	Burgergericht.	Partnergericht.	
<i>Concerncontroller</i>	Onafhankelijke adviseur van raad, B&W en secretaris.	Coördinator van netwerkcontrol.	
<i>Raadsgriffier</i>	Organiserend en bewakend.	Organiserend en begeleidend.	
<i>Politieke partijen</i>	Richten zich met name op voorselectie B&W-kandidaten.	Selecteren op verbindende, samenwerkende vaardigheden raadsleden en B&W.	Meer personenpolitiek dan partijpolitiek.
<i>Regioverbinding</i>	Via B&W met inschakeling burgeradviescommissies en evt. regionale burgerjury's.	Instemmingsrecht netwerkpartners.	Regionale begrotingsruimte claimen voor lokale invulling.